

Алфьорова Тетяна Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права ВНПЗ
«Дніпровський гуманітарний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1208-8153>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНУ ПРАВОВУ КОНСУЛЬТАЦІЮ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Статтю присвячено дослідженню цивільно-правової відповідальності за неналежне надання правової допомоги у діяльності юридичних клінік. Проаналізовано правову природу відносин, що виникають між юридичною клінікою та клієнтом, а також особливості надання правових консультацій здобувачами під керівництвом викладачів. Визначено проблемні аспекти застосування норм цивільного законодавства до відносин, що складаються у процесі функціонування юридичних клінік, зокрема щодо встановлення суб'єктів відповідальності, підстав її надання та обсягу відшкодування шкоди.

Особливу увагу приділено дослідженню можливості застосування загальних положень цивільного права про відшкодування шкоди до випадків надання неналежної правової консультації. Розглянуто питання правової кваліфікації діяльності юридичних клінік як різновиду надання безоплатної правничої допомоги або як особливого виду правовідносин. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативного регулювання діяльності юридичних клінік у частині визначення меж та умов цивільно-правової відповідальності.

За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо запровадження спеціального правового режиму відповідальності у сфері юридичної клінічної практики, а також визначення стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги з метою мінімізації ризиків заподіяння шкоди клієнтам.

***Ключові слова:** юридична клініка, правовий статус юридичної клініки, цивільно-правова відповідальність, правнича допомога, відшкодування шкоди, суб'єкти цивільно-правової відповідальності, договір про надання послуг, стандарти діяльності юридичних клінік.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку правової системи України особливого значення набуває забезпечення доступу до правничої допомоги, зокрема у сфері цивільно-правових відносин. Важливу роль у реалізації цього завдання відіграють юридичні клініки, діяльність яких спрямована на поєднання освітнього процесу із наданням безоплатної правничої допомоги населенню, передусім вразливим категоріям.

Відповідно до Стандартів діяльності юридичних клінік України (редакція 2024 р.), юридичні клініки здійснюють надання правничої допомоги у формі правової інформації, консультацій, підготовки проєктів правових та процесуальних та інших правових документів, а також реалізують правопросвітницькі заходи [1]. Така допомога надається здобувачами юридичної освіти під керівництвом науково-педагогічних працівників, що зумовлює поєднання практичного навчання із забезпеченням належної якості правничих послуг.

Нормативно-правове регулювання діяльності юридичних клінік в Україні має фрагментарний характер. На рівні законів правовий статус юридичних клінік, а також межі їх діяльності залишаються невизначеними. Окремі аспекти організації їх функціонування врегульовані підзаконними нормативними актами, зокрема Типовим положенням про юридичну клініку вищого навчального закладу України [2], актами саморегулювання професійної спільноти – Стандартами діяльності юридичних клінік, а також внутрішніми актами закладів вищої освіти.

Водночас зазначені акти не містять положень щодо цивільно-правової відповідальності за неналежне надання правничої допомоги. На практиці це створює ситуацію правової невизначеності у випадках, коли внаслідок надання неналежної правової консультації клієнту може бути завдано шкоди.

З огляду на це особливої актуальності набуває питання визначення правової природи відносин, що виникають у діяльності юридичних клінік, а також встановлення підстав і меж цивільно-правової відповідальності за неналежне надання правничої допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика діяльності юридичних клінік в Україні була предметом дослідження як у загальнотеоретичному, так і у прикладному аспектах. Значний внесок у розвиток теоретичних засад юридичної клінічної освіти зроблено у працях М. Т. Лоджука, який комплексно дослідив правову природу, функції та місце юридичних клінік у системі надання правничої допомоги, а також окреслив проблеми їх нормативно-правового регулювання.

Окремі аспекти функціонування юридичних клінік як інструменту забезпечення доступу до правосуддя та захисту прав людини досліджувалися у працях Н. С. Дубчак, де обґрунтовано їх роль у системі безоплатної правничої допомоги та визначено основні напрями діяльності таких інституцій.

Питання організації діяльності юридичних клінік, їх освітньої функції та значення для практичної підготовки майбутніх юристів досліджувалися також у наукових працях Ю. М. Савелової, В. С. Кошелевої, Л. М. Князькової, а також інших авторів, у яких увагу приділено правам, обов'язкам та відповідальності учасників юридичної клінічної діяльності.

Водночас у науковій літературі розглядаються також питання нормативного забезпечення діяльності юридичних клінік, їх місця у системі правничої допомоги та взаємодії з іншими суб'єктами правозастосування. Зокрема, у працях Р. З. Голобутовського, Ю. М. Тарасенка досліджено історичні та організаційні аспекти розвитку юридичних клінік, а також визначено їх основні функції та принципи діяльності.

Водночас у сучасних наукових дослідженнях (Р. Мудрак, В. Бедрій, О. Шевчук, І. Юркевич та ін.) увага зосереджується на трансформації діяльності юри-

дичних клінік в умовах сучасних викликів, зокрема розвитку правничої освіти, цифровізації та впливу воєнних факторів на доступ до правничої допомоги.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких досліджено організаційно-правові засади діяльності юридичних клінік, їх освітню та соціальні функції, питання цивільно-правової відповідальності за неналежне надання правничої допомоги у діяльності юридичних клінік залишається недостатньо розробленим. Зокрема, відсутній комплексний підхід до визначення правової природи відповідних правовідносин, не вирішено питання суб'єктного складу відповідальності, а також умов її настання та обсягу відшкодування шкоди.

Отже, наявність зазначених прогалин зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення проблеми цивільно-правової відповідальності у сфері юридичної клінічної практики.

Постановка завдання. Метою статті є визначення правової природи відносин, що виникають у процесі надання правничої допомоги у юридичних клініках, а також обґрунтування підходів до встановлення цивільно-правової відповідальності за неналежну правову консультацію.

Виклад основного матеріалу. Питання визначення правової природи відносин, що виникають у процесі діяльності юридичних клінік, має ключове значення для встановлення підстав та меж цивільно-правової відповідальності за неналежне надання правничої допомоги. Саме від правильної кваліфікації таких відносин залежатиме можливість застосування норм цивільного законодавства щодо відшкодування шкоди.

У науковій літературі юридичні клініки розглядаються як інституції, що поєднують освітню та соціальну функції. Зокрема, М. Т. Лоджук підкреслює, що діяльність юридичних клінік спрямована на подолання розриву між теоретичною підготовкою здобувачів та практикою правозастосування, а також на забезпечення доступу до правничої допомоги для населення [3, с. 40].

Аналогічну позицію висловлює Н. С. Дубчак, яка зазначає, що юридичні клініки виконують подвійну роль – як елемент освітнього процесу та як інструмент забезпечення реалізації права на правничу допомогу [4, с. 78–80].

Відповідно до Стандартів діяльності юридичних клінік України (в ред. 2024 р.), правнича допомога в юридичних клініках надається здобувачами освіти під керівництвом науково-педагогічних працівників, що передбачає обов'язковий контроль за якістю підготовлених консультацій та інших правових документів [1]. Це зумовлює наявність складного суб'єктного складу правовідносин, до якого входять клієнт, здобувач-консультант, куратор та заклад вищої освіти.

У навчально-методичній літературі також підкреслюється, що діяльність юридичних клінік за своїм змістом є близькою до надання правових послуг, однак відрізняється від професійної правничої діяльності адвокатів через її безоплатний характер та освітню спрямованість [5, с. 7–8].

У зв'язку з цим у науковій доктрині сформувалося декілька підходів до визначення правової природи відносин, що виникають у діяльності юридичних клінік.

Перший підхід полягає у розгляді таких відносин як різновиду договірних відносин з надання послуг. Прихильники цього підходу виходять із того, що між клієнтом та юридичною клінікою фактично виникає домовленість щодо надання правничої допомоги, яка за своєю правовою природою відповідає конструкції договору про надання послуг, хоча і має безоплатний характер [5, с. 33–34].

Другий підхід аргументується специфікою правової природи діяльності юридичних клінік, а саме у превалюванні навчального складника. Як зазначають дослідники, юридична клініка є насамперед інструментом забезпечення освітнього процесу, а не досягнення конкретного юридичного результату для клієнта, що не дає змоги повною мірою ототожнювати такі відносини з класичними цивільно-правовими зобов'язаннями [4, с. 78–80].

Третій підхід передбачає змішаний характер таких відносин. Як зазначає М. Т. Лоджук, у межах діяльності юридичної клініки виникає комплекс правовідносин, що включає внутрішні освітні відносини, організаційні відносини та відносини з клієнтами, які можуть мати цивільно-правову природу [1, с. 87–88].

Аналіз наведених підходів свідчить про відсутність єдності у визначенні правової природи діяльності юридичних клінік, що ускладнює вирішення питання про можливість застосування до таких відносин норм цивільного права щодо відповідальності.

На нашу думку, відносини між юридичною клінікою та клієнтом доцільно розглядати як такі, що мають ознаки цивільно-правових відносин з надання послуг, однак характеризуються низкою специфічних особливостей. До таких особливостей належать безоплатний характер правничої допомоги, її навчальна спрямованість, а також здійснення консультування здобувачами освіти під керівництвом викладача-куратора юридичної клініки.

Водночас зазначені особливості не виключають можливості застосування до таких відносин загальних положень цивільного права, зокрема у випадках заподіяння шкоди внаслідок надання неналежної правничої допомоги. Саме наявність цивільно-правового елемента у таких відносинах створює підстави для подальшого дослідження умов та меж цивільно-правової відповідальності у діяльності юридичних клінік.

Отже, визначення правової природи відносин діяльності юридичних клінік є необхідною передумовою для обґрунтування можливості застосування механізмів цивільно-правової відповідальності, що становить предмет подальшого дослідження.

Встановлення можливості притягнення до цивільно-правової відповідальності у сфері діяльності юридичних клінік доцільно розглядати через призму за-

гальних положень цивільного права про відповідальність за порушення зобов'язань та завдання шкоди. У вітчизняній цивілістичній доктрині усталеним є підхід, відповідно до якого підставою цивільно-правової відповідальності є склад цивільного правопорушення, що включає протиправність поведінки, шкоду, причинний зв'язок та вину [7, с. 290–291].

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, зокрема норм глави 82, особа, яка завдала майнової або моральної шкоди, зобов'язана її відшкодувати за наявності встановлених законом умов [6]. Водночас застосування зазначених положень до діяльності юридичних клінік має певну специфіку, що зумовлена особливостями їх функціонування.

Першим елементом цивільно-правового правопорушення є протиправність поведінки. У класичному розумінні вона полягає у порушенні норм права або умов зобов'язання. Як зазначає О. В. Дзера, протиправність у цивільному праві пов'язується з відхиленням поведінки особи від встановлених вимог або стандартів належної поведінки [8]. У контексті діяльності юридичних клінік проблема полягає у відсутності законодавчо закріплених стандартів якості правничої допомоги.

Частково такі стандарти визначені у Стандартах діяльності юридичних клінік України, які передбачають обов'язковість перевірки правової інформації, дотримання етичних принципів та здійснення контролю з боку куратора [1]. Однак зазначені стандарти не мають статусу нормативно-правового акта, що ускладнює їх використання як критерію протиправності.

Другим елементом є шкода. У цивілістичній доктрині під шкодою розуміють негативні майнові або немайнові наслідки, що настали у результаті протиправної поведінки. У діяльності юридичних клінік шкода може проявлятися у вигляді майнових втрат клієнта, зокрема внаслідок неправильної правової кваліфікації ситуації, пропуску процесуальних строків або неналежного оформлення документів.

Особливу складність становить встановлення причинного зв'язку між неналежною правничою допомогою та заподіяною шкодою. У цивільному праві причинний зв'язок має бути прямим і необхідним, тобто шкода повинна бути об'єктивним наслідком поведінки правопорушника [7, с. 291–292]. У випадках юридичних клінік ця умова ускладнюється тим, що правнича допомога має рекомендаційний характер, а остаточне рішення щодо її використання приймає клієнт.

І ще одним елементом є вина, яка в науковій літературі розглядається як психічне ставлення особи до своєї поведінки та її наслідків [8]. У діяльності юридичних клінік визначення вини ускладнюється складним суб'єктивним складом правовідносин. Зокрема, виникає питання, чи може бути поставлена у вину помилка здобувача освіти, який діє під керівництвом куратора, або ж відповідальність має покладатися на особу, що здійснює контроль.

У цьому контексті доцільно звернутися до підходів, сформованих у науці щодо відповідальності за неналежне надання послуг. Зокрема, І.В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що відповідальність виконавця послуг настає у разі невідповідності результату наданої послуги стандартам належної якості [9, с. 259]. Це положення може бути застосоване і до діяльності юридичних клінік з урахуванням їх специфіки.

Водночас, на відміну від професійної правничої діяльності, діяльність юридичних клінік має навчальний характер, що обумовлює необхідність диференційованого підходу до визначення суб'єктів відповідальності. Як зазначається у наукових дослідженнях юридичної клінічної освіти, відповідальність у межах клініки може мати багаторівневий характер і покладатися на різних суб'єктів залежно від їх ролі у наданні правничої допомоги [3, с. 45].

У науковій літературі висловлюється позиція щодо відсутності відповідальності клініцистів (здобувачів освіти) за надання неналежної правничої допомоги у юридичних клініках. Зокрема, зазначається, що відповідальність у таких випадках може покладатися або на заклад вищої освіти, або на куратора юридичної клініки, який здійснює погодження консультації, тоді як клініцист не виступає самостійним суб'єктом відповідальності [3, с. 65].

Водночас така позиція не є беззаперечною. З огляду на загальні положення цивільного права відповідальність має наставати для особи, яка безпосередньо завдала шкоду, за наявності всіх елементів складу цивільного правопорушення. Повне виключення відповідальності здобувача-клініциста може призвести до невиправданого звуження сфери застосування цивільно-правових механізмів захисту прав потерпілої особи.

У зв'язку з цим більш обґрунтованим видається підхід, відповідно до якого відповідальність у діяльності юридичних клінік має диференційований характер і визначається залежно від ролі суб'єкта у наданні правничої допомоги. Такий підхід передбачає можливість покладення відповідальності на здобувача-клініциста у випадках грубої недбалості, на куратора – у разі неналежного контролю, а на заклад вищої освіти – як на суб'єкта організації діяльності юридичної клініки.

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що діяльність юридичних клінік в Україні характеризується фрагментарністю нормативно-правового регулювання, зокрема відсутністю законодавчого визначення їх правового статусу та спеціальних норм, які б регулювали цивільно-правову відповідальність за неналежне надання правничої допомоги. Обґрунтовано, що правовідносини, які виникають між юридичною клінікою та клієнтом, мають змішаний характер та поєднують елементи освітніх, організаційних і цивільно-правових відносин. Водночас наявність ознак відносин з надання послуг зумовлює можливість застосування до них загальних положень цивільного законодавства

щодо відповідальності за заподіяння шкоди. Встановлено, що застосування класичної моделі цивільно-правової відповідальності до діяльності юридичних клінік ускладнюється відсутністю чітких критеріїв визначення протиправності поведінки, складністю доведення причинного зв'язку, а також специфікою визначення вини з огляду на колективний характер надання правничої допомоги. Критично оцінено підхід, відповідно до якого здобувачі-клініцисти повністю виключаються із суб'єктного складу відповідальності. Оскільки таке виключення не узгоджується із загальними засадами цивільного права та потребує перегляду, запропоновано доктринальний підхід до визначення цивільно-правової відповідальності у діяльності юридичних клінік, який полягає у диференціації залежно від ролі суб'єкта у наданні правничої допомоги. Зокрема, обґрунтовано доцільність покладення відповідальності у випадку грубої недбалості або умислу. Пропоновано виходити з того, що ефективне застосування механізмів цивільно-правової відповідальності у сфері діяльності юридичних клінік на сучасному етапі є істотно ускладненим, а в окремих випадках – фактично неможливим, що зумовлене відсутністю належного законодавчого закріплення їх правового статусу. Невизначеність юридичної клініки як суб'єкта правовідносин, а також відсутність чіткого окреслення її місця у системі надання правничої допомоги унеможливають однозначне встановлення суб'єкта відповідальності та умов її настання.

У зв'язку з цим пропоновано розглядати нормативне визначення правового статусу юридичних клінік як першочерговий напрям удосконалення правового регулювання, що має включати закріплення їх функцій, принципів діяльності та особливостей участі у цивільно-правових відносинах. Лише за умови вирішення зазначеного питання можливим є формування цілісного механізму цивільно-правової відповідальності у сфері юридичної клінічної практики.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов'язувати з розробкою концептуальної моделі законодавчого врегулювання діяльності юридичних клінік, а також із визначенням спеціальних підстав, умов і меж цивільно-правової відповідальності з урахуванням їх освітньої спрямованості та безоплатного характеру правничої допомоги.

Список використаних джерел

1. Стандарти діяльності юридичних клінік України (редакція 2024 р.). URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/Standarty_YUK_nova_redaktsiya_2024.pdf (дата звернення: 30.04.2026).
2. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 №592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
3. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 328 с. URL: https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/Lodzhuks_monografiya.pdf

4. Дубчак Н. С. Юридичні клініки в системі захисту прав і свобод людини та громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Київ, 2014. 217 с.
5. Юридична клініка: навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Кацталап, С. Б. Мельник, Р. С. Кацталап; за ред. В. В. Молдована. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 216 с.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
7. Цивільне право (загальна частина): навч. посібник / О. В. Кіріяк, Ю. П. Пацурківський, М. М. Гудима-Підвербецька. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
8. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданника. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. 2. 1136 с.
9. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право. 2011. Т. 2. 816 с.

Tetiana Alforova. Civil liability for improper legal advice in the activities of legal clinics

The article examines the issue of civil liability for improper legal assistance within the activities of legal clinics, which is of particular relevance due to the lack of legislative regulation of their legal status in Ukraine. This gap significantly complicates the application of civil law mechanisms for compensation of damage caused to clients.

The legal nature of relations arising in the course of legal clinic activities is analyzed, taking into account their educational and social orientation. It is established that such relations are complex in nature and combine elements of educational, organizational and civil law relations. At the same time, they demonstrate features inherent in service provision relations, which allows the application of general provisions of civil law on liability.

Particular attention is paid to the analysis of the elements of civil offense, including unlawfulness, damage, causation and fault, in the context of legal clinic practice. It is determined that the application of these elements is complicated by the gratuitous nature of legal assistance, its advisory character, and the collective form of its provision involving students, supervisors and higher education institutions.

Based on the analysis of doctrinal approaches, it is established that the exclusion of students from the subjects of liability is not fully justified and does not comply with the general principles of civil law. A differentiated model of civil liability is proposed, according to which responsibility is distributed depending on the role of each subject involved in providing legal assistance.

It is substantiated that the absence of a clearly defined legal status of legal clinics makes it difficult, and in some cases impossible, to establish civil liability in practice. Therefore, the necessity of legislative consolidation of the legal status of legal clinics as a prerequisite for the formation of an effective liability mechanism is emphasized.

The results of the study can be used to improve the legal regulation of legal clinic activities and to develop approaches to civil liability in this field.

Keywords: *legal clinic, legal clinic activity, civil liability, improper legal assistance, legal status of legal clinic, compensation for damage, liability subjects, tort liability.*

*Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026 р.*